

Hoe maak je vroegmoderne lezers toegankelijk? Over de digitale editie van Gabriel Harvey's marginalia bij Livius

Arnoud Visser

Mijn bijdrage aan de studiedag ging over een nieuw onderzoeksproject naar de sporen die vroegmoderne lezers achterlieten in hun boeken. Het doel was vanuit dit specifieke perspectief te verkennen hoe de klassieke filologie, de nieuwe filologie en het leesonderzoek elkaar kunnen verrijken. Het project heet voluit 'A Collaboratory for the History of Reading and the Circulation of Ideas.' Het is gesubsidieerd door NWO als een internationaliseringsproject, en het betreft een samenwerkingsverband met partners aan de universiteiten van Amsterdam, Gent, Londen (UCL) en Princeton.

De samenwerking zal vooral plaatsvinden via digitale middelen, waardoor niet alleen de toegankelijkheid van uniek materiaal wordt vergroot, maar ook interactiviteit in het filologische onderzoek wordt mogelijk gemaakt. Het centrale platform hiervoor wordt de website Annotated Books Online (www.annotatedbooksonline.com – naar verwachting openlijk toegankelijk vanaf najaar 2012) waar een directe, digitale weergave van boeken met lezerssporen zal worden geboden. Een dergelijke plek is gewenst, want paradoxaal genoeg is door de snel voortschrijdende digitalisering van boeken in de afgelopen twee decennia de toegankelijkheid van het unieke exemplaar sterk verminderd. Fraaie voorzieningen als Google-books, Early English Books Online en Eighteenth Century Collections Online richten zich immers vooral op zogenaamde 'schone' exemplaren. Bovendien tonen deze in principe maar één exemplaar van een bepaalde editie. Hiermee suggereert de huidige virtuele wereld een grotere tekstuele stabiliteit dan er in de historische praktijk aanwezig was. Annotated Books Online wil juist de variatie en dynamiek in het tekstuele verkeer zichtbaar maken. Dit kan bijvoorbeeld door te laten zien hoe verschillende lezers hetzelfde boek en dezelfde auteur op radicaal verschillende manieren konden gebruiken, of hoe één bepaalde lezer zijn lectuur van verschillende werken kon aanpakken.

Naast het toegankelijk maken van boeken middels scans biedt Annotated Books Online interactieve mogelijkheden voor tekstontsluiting. Geregistreerde gebruikers zullen marginalia kunnen transcriberen en vertalen; ze zullen ook bestaand editiewerk kunnen corrigeren. Dit alles werkt volgens het principe van 'user-generated content', ofwel, een Wikipedia-model. Op deze manier kan de onderzoeksgemeenschap op deze elektronische werkplaats gezamenlijk werken aan het ontsluiten en verrijken van uniek en vaak complex onderzoeksmateriaal.

Een bijzonder voorbeeld van wat dit materiaal aan nieuwe inzichten kan bieden is een exemplaar van Livius' *Historiae* (Basel: J. Herwagen, 1555), uit het bezit van de Engelse geleerde Gabriel Harvey (1552/3-1630). Deze kloeke foliant was in gedrukte vorm al rijk aan paratekstuele schatten: het bevatte twee commentaren, een van Johannes Velcurio en een van Henricus Glareanus. Verder bood het een inleiding in het lezen van historiografie door Simon Grynaeus en Lorenzo Valla's kritische evaluatie van Livius' chronologie. Maar daarnaast bieden de marges van dit exemplaar (tegenwoordig bewaard in de Firestone Library, Princeton) een overvloed aan handschriftelijke aantekeningen. Harvey schrijft hierin niet alleen over Livius en de Romeinse geschiedenis, maar geeft ook informatie over wanneer hij las, met wie (een aantal belangrijke Elizabethaanse hovelingen), waarom en vooral: op welke manieren.

Harvey's aantekeningen zijn dus zeer gevarieerd: hij geeft aanwijzingen voor nuttige aanvullende lectuur en lijsten met grote voorbeelden uit de geschiedenis. Hij vat informatie uit Livius samen, evalueert de stijl en signaleert met behulp van tekens passages met interessante informatie over bepaalde vakgebieden (zoals juridische of militaire thematiek). Harvey heeft, kortom, zijn Livius op een bijzondere manier verrijkt.

In een invloedrijk artikel, 'Studied for Action: How Gabriel Harvey Read His Livy' (*Past & Present* 129 (1990), pp. 30-78) hebben Anthony Grafton en Lisa Jardine Harvey's geleerde lezen geïnterpreteerd als een vorm die bij uitstek gericht was op concrete, veelal politieke, actie. Met de nieuwe digitale editie zal dit beeld verder kunnen worden uitgetest: niet alleen omdat dan alle bewijsmateriaal gemakkelijk toegankelijk zal zijn (middels volledige transcriptie en Engelse vertaling), maar vooral ook omdat Harvey's Livius nu zal worden vergezeld door andere voorbeelden van de vroegmoderne leescultuur.

Harvey's Livius is maar één voorbeeld. Door veel meer boeken met leessporen op deze digitale manier te verzamelen, wil dit project een nieuwe bijdrage leveren aan de studie van de overdracht van ideeën in de Renaissance. Hierbij is filologie vanzelfsprekend een onmisbaar instrument, niet alleen op het praktische niveau van ontsluiting, maar ook op het conceptuele vlak van de klassieke traditie. Immers de sporen van lezers wijzen ons niet alleen naar de zo vaak beleden terugkeer naar de bron, maar tonen ook talloze voorbeelden van selectief en creatief lezen waar deze traditie uiteindelijk van afhankelijk was. In het analyseren van dit soort leestechnieken zijn filologen bij uitstek bekwaam, dankzij hun eeuwenlange ervaring met het uitgeven van auteurs. Zo kan de filologie nu dus ook de lezers het woord geven en daarmee een verdere impuls bieden voor ideeëngeschiedenis van Europa